

створено понад 110 професійних навчальних закладів, які готували спеціалістів для різних галузей народного господарства, то за наступні півтора десятки років їх кількість зростає в 5 разів і сягнула близько 550 середніх та нижчих професійних навчальних закладів. У той же час багато важливих галузей – металургія, хімічна, електротехнічна, взагалі не мали навчальних закладів.

Джерела та література

1. Кікто С. Напрями просвітницько-виховної діяльності земств полтавської губернії. Педагогічні науки. 2015. Вип. 64. С. 149–153.
2. Козаченко А. Організаційно-правова діяльність земства з метою розвитку аграрної галузі наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. Козаченко // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2010. – № 3 (62). – С. 115–124.
3. Мачача Ю. М. Особливості розвитку аграрної освіти в Україні (на прикладі жіночих і чоловічих сільськогосподарських шкіл / Ю. М. Мачача // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 108.1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_54.
4. Полтавіка. – [Електронний ресурс]. – URL: http://history-poltava.org.ua/?page_id=167
5. Прокопенко Л. Політика російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. [Електронний ресурс]. – URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11pllpto.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11pllpto.pdf)
6. Улюкаєв С. Г. Нижча сільськогосподарська освіта на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Е. Улюкаєв // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 138–145.

УДК 37(091)(477)«1917/1921»(082)

Наталія Семергей
(м. Полтава)

РУХ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ОСВІТИ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено аналізу відображення в новітній українській історіографії руху за українізацію освіти у добу Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. З'ясовано, що в історіографічному дискурсі проблематика українізації освіти окресленого періоду представлена загалом репрезентативно. Виявлено, що історики звертали уваги на такі аспекти як-от суспільно-політичні умови, сутність та особливості державної політики у сфері освіти; місце і роль педагогічних кадрів у піднесенні національного руху за побудову української освіти; ціннісно-світоглядні засади освітньої реформи та педагогічна думка; організатори освіти та лідери руху за українізацію шкільництва; сутність змін в структурі, змісті, методичних та організаційно-педагогічних засадах освіти і виховання дітей та молоді; історичне значення,

здобутки та прорахунки в українізації тогочасного освітнього простору, його подальший розвиток в більшовицькій політиці українізації 1920-х років тощо.

Ключові слова: *українська новітня історіографія, Українська національно-демократична революція, рух за українську освіту, українізація освіти, шкільництво, освіта, національна свідомість.*

Організація національної освіти – одна із основних передумов та ключовий показник успішності державотворення. Від змісту та масштабу поширення шкільництва напряду залежить розвиток національної мови, формування національної свідомості та ціннісних засад національної ідентичності. Відтак цілком закономірним вважаємо те, що рух за українізацію освіти був мейнстримом українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття. Значущість тогочасного шкільництва для національного пробудження українського суспільства посилювалася не лише винятковою роллю освіти у розвитку української мови, але й тим фактом, що колоніальна влада як держави Романових, так й Габсбургів розглядала освіту як ключовий інструмент денационалізації, русифікації та полонізації українців, а відтак докладала чимало зусиль для того, щоб шкільна справа чітко та безкомпромісно служила інтересам імперій.

Незважаючи на те, що імперська влада робила все для недопущення української мови у шкільне середовище, тогочасна українська інтелігенція знайшла необхідні ресурси для самоорганізації у боротьбі за українізацію освітньої галузі, віддавши у «... справу розбудови української школи не лише власний досвід, фахові знання, але й високий рівень національної свідомості» [1, с. 76]. Відповідні зусилля національно свідомих верств суспільства щодо українізації освіти цілком закономірно стали предметом скрупульозного вивчення сучасними істориками, адже тогочасний досвід побудови національної шкільної системи є не менш актуальним й у сучасних умовах інноваційного розвитку нової української школи, змістовий, методичний та організаційно-педагогічний потенціал якої, як й століття тому, спрямований на протидію неоімперському шовінізму та гібридній агресії.

Проблематика руху за українізацію освіти другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття активно вивчається новітньою історіографією та історико-педагогічною наукою. Дослідники розглядають умови, етапи та шляхи українізації освіти, аналізують місце і роль інтелігенції у побудові національного шкільництва, вивчають організаційні засади інституціалізації української освітньої системи тощо. Науковці, як правило, окремо розглядають зародження процесів українізації освіти у другій половині ХІХ століття, далі вивчають їхнє піднесення у добу Української національно-демократичної революції 1917–1921 років, й окремо аналізують

більшовицьку політику українізації, яка попри політичний контекст, все ж відіграла помітну роль у продовженні суспільного руху за побудову українського національного шкільництва. У той же час, історіографічний вимір накопиченого на сьогодні вагомому науково-історичного матеріалу не був предметом окремого дослідження, що й впорядковує пізнавальну актуальність запропонованої статті.

У представленому дослідженні ми зосередимося на новітній історіографії розбудови української системи освіти у добу Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. Саме в той час відбувалися важливі зрушення в інституційному оформленні українського шкільництва, адже «українізація» вже існуючи шкільництво наштовхувалася на сильний опір проросійських педагогів-русифікаторів, які відчувши загрозу своєму панівному становищу усіяко гальмували перебудову школи на національних засадах [1, с. 76].

Аналізові шляхів та змісту українізації освіти у 1917–1921 роках присвячено досить значний масив історичних, історико-педагогічних та краєзнавчих досліджень. Спектр питань, що стають предметом вивчення досить широкий – від суспільно-політичних умов розвитку освіти, її організаторів та ідейно-світоглядних засад до змісту, методичних, організаційно-педагогічних, персоналістичних вимірів руху за українізацію освітнього простору.

Загалом відомо, що процеси українізації освіти у 1917–1921 роках були детермінованими утворенням українських державних утворень, а їхня динаміка – конкретними суспільно-політичними обставинами. Відповідно до такого критерію відомий сучасний історик С. Сірополко у процесі побудови тогочасної української освіти виокремив чотири періоди: перший – розвиток освіти під час перебування при владі Тимчасового уряду (8 березня – 10 червня 1917 року); другий – зміни в українському шкільництві від І Універсалу Центральної Ради до утворення Гетьманату Скоропадського (10 червня 1917 року – 30 квітня 1918 року); третій – реформи освіти під час правління Гетьманського уряду П. Скоропадського (30 квітня – 15 грудня 1918 року); четвертий – розвиток української освіти доби Директорії УНР (лютий 1919 року – листопад 1920 року) [2, с. 459-460]. Відповідна періодизація добре корелюється із зміною суспільно-політичних умов, що були ключовим чинником інтенсивності освітніх змін. На кожному з вказаних етапів побудова української системи освіти включала низку складників: державна політика; ідейно-стратегічні засади освітнього реформування; чинники та рушії освітніх змін; система управління освітою; розвиток закладів освіти; зміст, методики та організаційно-педагогічні засади навчання і виховання дітей та молоді тощо. Всі ці питання у тій чи іншій мірі ставали предметом скрупульозного вивчення в новітній українській історіографії.

Окремий напрям досліджень сучасної історіографії присвячено вивченню соціокультурних засад та змісту державної політики в сфері українізації освіти 1917–1921 років. Це наукові праці таких авторів як Л. Березівська [3], Б. Кравченко [4], А. Кудлай [5], В. Купріячук [6], В. Курило [8], В. Липинський [8], С. Майборода [9], О. Машевський [10], І. Передерій [11], Н. Ротар [12], Н. Самандас [13], С. Сірополко [2], Н. Сорочан [14], Ю. Телячий [15] та інші. Вчені детально вивчали діяльність в освітній галузі українських національно-демократичних урядів, розглядали зміст та відмінності їхньої освітньої політики, аналізували здобутки та прорахунки, намагалися дати історичну оцінку та виявити цивілізаційне значення державних інститутів у підтримці руху за українізацію тогочасного освітнього простору.

Відомо, що для керівництва українізацією освіти було утворено відповідні установи – Генеральне секретарство освіти (згодом Міністерство освіти УРН), а на західноукраїнських землях – Державний секретаріат освіти. Новоутворені органи займалися українізацією школи та вирішували відповідні організаційно-педагогічні завдання. З-поміж таких завдань дослідники називають наступні: підготовку та затвердження стратегії розвитку освітньої галузі; підготовка національно свідомих учительських кадрів; розробка та видання необхідної навчальної літератури (підручники, посібники, картографічні матеріали); налагодження комунікації із українськими культурно-просвітницькими організаціями; згуртування вчителів у професійні спілки та об'єднання тощо [16, с. 47].

Значним кроком у розширенні історичних знань про формування системи української освіти у революційну добу стала монографія О. Кудлай, яка присвячена вивченню історії створення, структури та діяльності Міністерства освіти УНР доби Української Центральної Ради [5]. Дослідниця запропонувала цілісний аналіз внутрішньої структури відомства, розкрила зміст напрямів роботи його підрозділів щодо українізації освіти, розробки національного освітнього законодавства, організації дошкільного та позашкільного виховання тощо. О. Кудлай зазначала, що започаткований Української Центральною Радою процес українізації школи ґрунтувався на принципах демократизації та децентралізації освіти: народам, що проживали в Україні забезпечувалося право на вільний розвиток національної школи, а також передбачалося передача частини повноважень щодо управління освітньою галуззю місцевим органам влади [5, с. 143]. Дослідниця з'ясувала, що українізація освітніх закладів найуспішніше відбувалася у нижчій школі та передбачала включення до навчальних програм дисциплін з української мови, літератури, історії та географії України, перехід на викладання українською. Натомість у середній та вищій школі українізація наштовхувалася на перешкоди міського, почасти проросійського, населення [5, с. 143].

Погоджуємося із висновками О. Кудлай про те, що виняткову цінність у контексті реформування системи освіти відіграла організація в структурі Міністерства освіти УНР низки департаментів, що забезпечило можливість приділити увагу не поверховій, а структурній реформі освітньої галузі. Так у складі відомства існували п'ять департаментів: вищої і середньої освіти; нижчої освіти; позашкільної та дошкільної освіти; професійно-технічної освіти; департамент мистецтв. Діяльність останнього мала непересічне значення, адже опікувалася такими напряму пов'язаними із освітою та вихованням молоді як мистецтво, художні промисли, охорона пам'яток старовини і мистецтва, музейна справа, театр, музика, архіви та бібліотеки [5, с. 3].

Упорядкування системи управління українізацією освіти наштовхувалося на певні труднощі. О. Кудлай серед таких перешкод називала опір російських учительських кіл, нестача національно орієнтованих учительських кадрів, брак учбових програм, підручників та інших навчальних засобів, загалом нестача коштів та динамічні державно-політичні зміни, які не завжди були переможними для українства [5, с. 143].

Аналізуючи напрями діяльності Міністерства освіти УНР, що воно працювало у кількох основних напрямках: українізація «старих» закладів освіти; відкриття нових освітніх установ; організація видавничої справи; влаштування учительських курсів; матеріальне забезпечення учительського складу; охорона культурної спадщини; налагодження співпраці із національними освітніми організаціями; управління дитячими притулками тощо [5, с. 75, 82]. О. Кудлай наголошувала, що попри протидію окремих вишів та закладів середньої освіти, Міністерству освіти УНР вдалося налагодити системну діяльність щодо українізації тогочасних закладів вищої, середньої та нижчої освіти, а також залучити ресурс культури у національне виховання дітей та молоді [5, с. 143].

Одним із основних напрямів досліджень стало вивчення місця і ролі інтелігенції передусім учительства в організації руху за українізацію тогочасної освіти. Цьому питанню присвячені наукові доробки таких істориків як Н. Давидова [17], І. Гирич [18], С. Єскельчик [19], Г. Касьянов [20], Б. Кравченко [4], Т. Маньківська [21], С. Пахолків [22], О. Рубльов [1], С. Сірополко [2], Ю. Телячий [23], Н. Шип [24] та інших. У цьому контексті на увагу заслуговують висновки С. Сірополка про високу оцінку ролі педагогічних кадрів в організації руху за українізацію освіти. Він зазначав, що саме учительство взяло на себе обов'язок опіки над українізацією школи, зобов'язалося підтримати державну політику щодо розвитку української мови в освітньому процесі [2, с. 460]. У той же час слід підкреслити, що не всі освітяни були позитивно налаштовані на

реформу освіти на пріоритетах української національної філософії. Суттєвим уточненням щодо шляхів впорядкування організаційно-педагогічних засад розвитку української школи у революційну добу вважаємо висновки А. Кравченко про те, що через опір російських учительських кіл, які не розуміли необхідність українізації школи для процесу побудови національної держави, створення української середньої школи здійснювалося шляхом відкриття нових закладів освіти. На початкових етапах такий підхід був нелегкий, адже Генеральний секретаріат освіти повинен був, аж до проголошення УНР, узгоджувати свої дії з Петроградом. Більше того, все матеріальне та фінансове навантаження щодо облаштування нових українських шкіл лягало на плечі місцевих бюджетів та громадських організацій [25, с. 75].

Питанням участі української інтелігенції в українізації освіти періоду Української революції значної уваги приділив відомий дослідник О. Рубльов. Він звертав увагу на позитивний ефект взаємодії галицької на наддніпрянської інтелігенції у справі розвитку української школи. Заслуговує на увагу цитування дослідником слів тогочасного Полтавського губернського комісара освіти В. Андрієвського, який зазначав: «Грубо помиляється той, хто думає, що нарід російський бажає нам добра! Ми мали вже нагоду і тепер пізнати його любов і прихильність. Та дарма! Шкода про се і говорити. Хочу сказати ще слово за найважливішу справу, за наші школи. Тут зроблено і робиться великий промах! Всі, навіть найряніші москалі та канапи були певні, що школи будуть відразу українізовані. Коли ж наш секретаріат просвітний забавився в якусь неоправдану і шкідливу гуманність, тоді всі підняли голову, а українцями почали робитися боягузи, шкаралупники, а навіть чорносотенці, котрі тепер навіть мають відвагу говорити, що ще справа українська писана вилами на воді» [1, с. 77]. Наведеними словами О. Рубльов підкреслював думку про те, що тогочасній владі не вдалося швидко та динамічно розпочати процеси українізації школи, що дало можливість педагогам-русифікаторам гальмувати рух за українізацію освіти, саботуючи відповідні реформи майбутнього Міністерства освіти УНР.

Вивчаючи місце і роль інтелігенції в українізації освітнього простору дослідники звертаються до персоналістичних студій, аналізують діяльність видатних організаторів та ідейних натхненників тогочасної освіти. На сьогодні відомо декілька узагальнюючих праць, у яких представлено осмислення реформаційної діяльності тогочасних освітніх діячів. Це передусім узагальнюючі синтети О. Завальнюка «Українська еліта і творення національної української освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.)» [26], І. Лікарчука «Міністри освіти України» [27], О. Сухомлинської, Л. Березівської та інших «Українська педагогіка в персоналіях» [28] та інших. Окремо істориків

цікавила постать головного організатора тогочасного шкільництва, генерального секретаря народної освіти І. Стешенка, якому присвятили наукові праці такі дослідники як В. Білоцерківський та В. Головченко [29], О. Завальнюк [30], А. Корецька [31], Ю. Телячий [32]. Предметом інших студій також стали педагогічній погляди та державотворча діяльність С. Русової, які вивчали такі вчені як Л. Гонюкова [33] та Є. Коваленко [34]. Дослідники спільні в думці про те, що саме винятково високий рівень національної свідомості та педагогічний хист тогочасних організаторів освіти забезпечив успіх в українізації шкільництва, дав можливість започаткувати рух за українізацію вищої школи, налагодити видання необхідної навчальної літератури та впорядкувати систему перепідготовки педагогічних кадрів.

Окремо історики вивчали особливості розвитку, діяльність, матеріальне, кадрове, методичне забезпечення, персональний склад та регіональні особливості тогочасних закладів нижчої, середньої та вищої освіти, професійних об'єднань вчителів тощо. Ці питання представлені у наукових студіях таких авторів як Г. Білавич [35], В. Богуславська [36], А. Боровик [37], Г. Васькович [38], С. Гелей [16], О. Завальнюк [39], І. Зайченко [40], А. Кравченко [25], В. Курило [7], В. Майборода [41], Т. Осташко [42], П. Побірченко [43], Н. Ротар [44], Б. Ступарик [45] та інших. У вказаних наукових працях викладено організаційно-педагогічну сутність процесу українізації освітніх закладів, розглянуто основні заходи по розбудові системи національної школи, окреслено специфіку підготовки необхідної матеріальної та методичної бази, процес та проблеми видання підручників, фінансування закладів освіти тощо. Історики достатньо приділили уваги аналізу процесу реформування усіх рівнів освіти – від дошкільного, нижчого та середнього, до вищого та післядипломного. Крім того, історики не оминули увагою й регіональні та повсякденні виміри українізації освіти, виявили специфіку відповідної реформи на Наддніпрянщині та території ЗУНР.

Як бачимо, у новітній історіографії проблематика руху за українізації освіти у період Української національно-демократичної революції 1917–1921 років представлена досить розлого та репрезентативно. Історикам вдалося висвітлити більшість найважливіших характеристик тогочасної освітньої реформи, зокрема: суспільно-політичні умови, сутність та особливості державної політики у сфері освіти; місце і роль педагогічних кадрів у піднесенні національного руху за побудову української освіти; ціннісно-світоглядні засади освітньої реформи, педагогічна думка; організатори освіти та лідери руху за українізацію шкільництва; сутність змін в структурі, змісті, методичних та організаційно-педагогічних засадах освіти і виховання дітей та молоді; історичне значення, здобутки та

прорахунки в українізації тогочасного освітнього простору, його подальший розвиток в більшовицькій політиці українізації 1920-х років тощо. Нагромаджений науковцями історіографічний наратив дає можливість актуалізувати позитивний досвід українізації освіти у сучасних умовах інноваційного розвитку вітчизняного освітнього простору, застерігає сучасне суспільство від легковажного ставлення до виховання молоді, яке є ключовим ресурсом у формуванні національно свідомого та суспільно активного громадянина.

Джерела та література

1. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. 648 с.
2. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наукова думка, 2001. 912 с.
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Київ : Богданова А. М., 2008. 406 с.
4. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. Київ : Основи, 1997. 423 с.
5. Кудлай О. Б. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради : створення, структура, діяльність. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2019. 160 с.
6. Купрійчук В. М. Проблеми формування мовної політики в сфері освіти в Україні у добу національної революції (1917–1920 років). *Самоорганізація і динаміка культури та їх особливості в Україні*. Вип. 2 : Об'єктивізація культуротворення в добу цивілізаційної глобалізації : зб. наук. ст. Київ : Ін-т культурології НАН України, 2012. С. 32–42.
7. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 460 с.
8. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2001. 393 с.
9. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні : структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : дис. ... д-ра наук з державного управління : 25.00.01. Київ, 2002. 411 арк.
10. Машевський О. П. Політика уряду гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва (квітень-грудень 1918 року) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.0. Київ, 1997. 209 с.
11. Передерій І. Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради : історичний аспект : монографія. Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2009. 160 с.
12. Ротар Н. Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917-1920 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.0. Чернівці, 1996. 227 с.
13. Самандас Н. В. Становлення та розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917–1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ : Українська академія державного управління при президентіві України, 2001. 20 с.
14. Сорочан Н. А. Формування системи управління освітою в Україні за доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Харків : Харківський державний ун-т, 1998. 17 с.

15. Телячий Ю. В. Реформа української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : історичний аспект : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2000. 209 с.
16. Гелей С. Д. Шкільна освіта в Галичині у другій половині XIX – на початку XX століття. *Наукові записки ТНУ. Історія*. 2015. № 13. С. 30–50.
17. Давидова Н. Наукова інтелігенція у впровадженні української мови у вищі навчальні заклади за українських урядів у 1917–1920 рр. *Емінак*. 2007. № 1. С. 52–58.
18. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) / відп. ред. О. Рубльов. Київ : Укр. письменник, 2014. 496 с.
19. Єкельчик С. Українофіли : Світ українських патріотів другої половини XIX століття. Київ : КІС, 2010. 272 с.
20. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть : соціально-політичний портрет. Київ : Либідь, 1993. 176 с.
21. Маньківська Т. О. Українізація шкіл і вчительство на Слобожанщині у 1917–1918 роках. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 4. С. 41–45.
22. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині : освічена верства й емансипація нації. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
23. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національному відродженні (1917–1921 рр.) : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. 600 с.
24. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.). Историко-социологический очерк. Киев : Наукова думка, 1991. 172 с.
25. Кравченко А. А. Українська загальноосвітня середня школа в період Визвольних змагань (1917–1920 рр.). *Україна XX століття : культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2001. Вип. 5. С. 74–82.
26. Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної української освіти : фундатори і будівничі (1917–1920 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2005. 496 с.
27. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України : монографія : в 2 т. Київ : Видавець Ешке О. М., 2002. Т. 1 : 1917–1943 рр. 328 с.
28. Українська педагогіка в персоналіях : в 2 кн. : навч. посіб. / авт.: О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська [та ін.]. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1 : X–XIX ст. 624 с.
29. Білоцерківський В. Я., Головченко В. І. Іван Стешенко – подвижник на ниві українського національного відродження. *Український історичний журнал*. 1997. № 6. С. 77–83.
30. Завальнюк О. М. Генеральний секретар народної освіти І. Стешенко : курс на національну вищу школу (червень 1917 – січень 1918 рр.). *Історія в середніх і вищих навчальних закладах України*. 2005. № 8. – С. 11–15.
31. Корецька А. І. Освіта України в ідеях Івана Стешенка. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2009. Т. XXVI. С. 169–175.
32. Телячий Ю. В. Іван Стешенко : трагедія українського інтелігента. *Україна XX століття : культура, ідеологія, політика* : зб. ст. Київ, 2001. Вип. 5. С. 70–74.
33. Гонюкова Л. В. Спогади Софії Русової. *Український історичний журнал*. 1999. № 5. С. 133–138.
34. Коваленко Є. Софія Русова : педагог-просвітитель, державний діяч, вчений. *Рідна школа*. 2000. № 8. С. 35–38.
35. Білавич Г. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» : етапи становлення та розвитку. *Товариство «Рідна школа» : історія і сучасність* : науковий альманах. Львів, 2001. С. 16–17.

36. Богуславська В. Г. Народна освіта України в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк : Донецький національний університет, 2001. 20 с.
37. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Чернігів : КП Вид-во «Чернігівські обереги», 2008. 368 с.
38. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). Київ : Мандрівець, 1996. 359 с.
39. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2011. 652 с.
40. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / за ред. М. Д. Ярмаченка. Львів : Львівська обласна книжкова друкарня, 2002. 344 с.
41. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні : історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). Київ : Либідь, 1992. 196 с.
42. Осташко Т. С. Український національно-освітній рух у 1917 р. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія.* Київ : Вид. центр КДЛУ, 1999. Вип. 83. С. 85–107.
43. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття). Київ : Науковий світ, 2002. 331 с.
44. Ротар Н. Ю. Основні напрямки реформування гімназійної освіти в Україні в 1917–1920 роках. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту.* Чернівці : ЧДУ, 1996. Вип. 6-7 : Історія. С. 147–162.
45. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). Івано-Франківськ : [Б. в.], 1994. 143 с.

УДК 94(477):351 «1920/1930»

Людмила Бабенко
(м. Полтава)

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ І ПЕРЕСЛІДУВАННЯ 1920–1930-х РОКІВ У ПОЛТАВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ

У статті акцентується увага на етапах, сутності, напрямках репресій 1920–1930-х рр., спрямованих проти викладачів і студентів Полтавського педагогічного інституту. Розкриваються репресивні технології радянських органів державної безпеки. Наводиться орієнтовна статистика жертв політичних репресій серед професорсько-викладацького складу.

Ключові слова: політичні репресії, партійні чистки, тоталітаризм, «буржуазний націоналізм», Державне політичне управління (ДПУ), Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС).

Полтавський державний педагогічний університет дав українській і світовій науці талановитих педагогів і науковців, когорту яскравих фахівців на ниві освіти. Однак етапи його становлення, які збіглися з роками формування сталінського тоталітаризму, позначені численними втратами. Вони вимагають всебічного осмислення